

Culturens Grundkilder

Taler

Marcus J. Monrad

Dato

2 september 1862

Sted

Universitetet i Christiania

- 1 Ved den aarlige Tilbagevenden af vort Universitets Stiftelsesdag, har det stedse forekommet mig passende og gavnligt at anvende en Festens Stund til en alvorlig Betragtning angaaende Universitetets Stilling og Opgave i Almindelighed. Thi mellem Livets mangfoldige Røster, ja under Universitetets
- 5 egen daglige Gjerning og Syslen med Enkeltheder, vil den samlende Tanke om dets Idee og Hovedbestemmelse ofte, om ikke overdøves, saa dog ikke fremtræde med den ønskelige Kraft og Klarhed. Og om nogen menneskelig Indretning, saa tiltrænger ganske isærdeleshed Universitetet den luttrede Selvfølelse, den levende Tro paa og Erkjendelse af sit høie Kald, hvoraft først den
- 10 rette høiere Indvielse skal tilflyde dets Virksomhed i det Hele som i det Enkelte. Da det denne Gang er blevet mig overdraget at føre Ordet, vover jeg derfor at opfordre Dem til med Taalmodighed at følge en saadan Betragtning, der skjønt i Forhold til Emnet kortfattet og ufuldstændig, dog maaskee vil lægge Beslag paa en Times Tid, og som med alle sine Skrøbeligheder dog forsaavidt skal være
- 15 dette Stedværdig, at den skal være en frimodig og, saavidt jeg formaaer, grundig Udvikling af hvad jeg med levende Overbeviisning holder for Sandhed og hellig Sandhed.

- For at faae et klart Syn paa Universitets-Ideens Betydning i Forhold til Tidens
- 20 hele Bevidsthed skal jeg her fornemmelig søge at stille den i historisk Belysning.

- Universitets-Ideens Oprindelse tilhører den mod sin Opløsning stundende Middelalder, denne gjærende, frugtbare Tid, hvor Saameget forberededes, der skulde begrunde en ny Aand og en ny Ordning af det menneskelige Samfund. Ja
- 25 den er selv kun et Udtryk og et Middel for en af denne nye Aands væsentlige Grundtanker, den om Erkjendelsens, i første og sidste Instants: Videnskabens, Frihed.

Middelalderen var ikke uden Videnskab. Meget mere maae flere af dens

videnskabelige Mindesmerker, en Thomas's, en Alberts Skrivter, vække vor høieste Beundring for den Flid, Lærdom og Skarpsindighed, som deri er nedlagt. Og som al Videnskab, maatte den nødvendig i sig selv indeholde et befriende Moment; thi paa sin Maade indeholdt den dog Sandhed, og Sandheds

35 Erkjendelse er altid befriende og det eneste isandhed Befriende. Men denne sin Frihed og frigjørende Kraft havde Middelalderens Videnskab endnu ikke tilfulde selv erkjendt, og var netop i samme Grad fjernet fra at fyldestgøre Videnskabens eget Begreb.

40 Den følte sig endnu mere eller mindre bunden af Tradition og Auctoritet. Ikke hvad der umiddelbart laa i Sagens Natur og hvad en uhildet Forskning deraf ligetil kunde udlede, altsaa ikke den utilhyllede Sandhed selv, men meget mere hvad der om denne lærtes eller ifølge en nedarvet Forestilling burde læres, var det nærmeste Formaal for Middelalderens lærde Stræben. Dens herskende

45 Charakter er Middelbarhed og forsaavidt Afhængighed; den øser ikke i nogen Henseende af Kilden, men lader sig nøie med at optage, fastholde, og tildeels føre videre, hvad der allerede engang er øst. Den tænker egentlig ikke paa selv at søge eller finde Sandheden, men forestiller sig denne som væsentligen funden eller rettere given. Videnskaben har kun at modtage og forvare, hvad der er den

50 overleveret. Enhver Menneskealders Erkjendelse støtter sig saaledes mere eller mindre blindt paa den foregaaendes og denne atter paa den foregaaendes. Tilsidst har Middelalderens hele Erkjendelses-Forraad tvende store Kilder, Christendommen og den classiske Oldtid, men uden at den magter selv at opstige til nogen af disse Kilder, idet den kun kjender Christendommen

55 gennem Kirkens Overlevering, Classikerne gennem Oversættelsers Oversættelser eller overhovedet gennem lange Tidens mangfoldigt forvanskede Eftervirkninger. Hvo vil tvivle paa, at Middelalderens Katholicisme under alle sine Vildfarelser dog indeholdt en christelig Kjerne? Den var fra først af udsprungen af den oprindelig christne Aabenbaring og stod, skjønt ved Tid og

60 Omstændigheder fjern, dog i uafbrudt Forbindelse med denne. Menneskeheden havde engang i Sind og Bevidsthed optaget og tilegnet sig hiin guddommelige Sandhed, og hvad den havde fattet, havde den igjen meddeelt og forplantet til de følgende Slegter, af hvilke enhver saaledes kom i Besiddelse af det gennem Tidsudviklingen formidlede Resultat af den christelige Erkjendelse. Men fordi

65 denne altsaa kun i sin - hvad vi efter en moderne Talebrug vilde kalde - tidsmæssige Form, men ikke i sin oprindelige, engang for alle classiske Skikkelse, naaede ned til Middelalderens Bevidsthed, derfor maatte ogsaa efterhaanden fordærvelige Forvanskninger indtræde, idet den menneskelige Opfatnings Feil

70 efterhaanden ophobede sig, vandt Hævd og satte sig i Stedet for den guddommelige Sandhed selv. De hellige Skrifter vare i Regelen ei tilgængelige for det christne Folk, saa at det deraf kunde øse sin christelige Overbeviisning; de saaes kun gjennem Tidernes mangfoldigt sammenlagte Slør, og Enhvers christelige Tro var saaledes i sit Indhold absolut afhængig af hans speeielle Tids

75 Kirkelære. Paa samme Maade forholder Middelalderen sig til den classiske Oldtid. Ogsaa af denne er Middelalderen en - om end fjern og middelbar - Fortsættelse, og især hvad den eiede af profan Videnskab eller overhoved af videnskabelig Form, har tilsidst sin Rod i den Videnskab, som Grækenland og Rom engang for alle havde grundlagt i Menneskeheden. Selv den christelige

80 Theologie havde faaet sin videnskabelige Udvikling under stærk Indflydelse af den græske Philosophie, hos hvilken de fornemste Kirkefedre havde gaaet i Skole, ligesom idethele Alt, hvad Tiden besad af høiere Dannelses, havde det samme Udspring. Man forestiller sig ofte Kløvten mellem den antikke og den christelige Tids Cultur større, end den virkelig er; en absolut Afbrydelse i

85 Udviklingen findes egentlig ingensteds, og selv f. Ex. en Scotus Erigena, hvem man almindelig tillægger Grundlæggelsen af en ny, eiendommelig occidentalsk Philosophie, sees dog ved nøiere Undersøgelse at have øst væsentligt af græske Mystikere, hvis Sammenhæng med Nyplatonismen ei er vanskelig at paavise. Saaledes er Middelalderen i det Store og Hele betragtet oprindeligen udgaaen fra

90 den classiske Oldtids Skole; den har engang optaget denne Dannelses Resultater i sin Bevidsthed og har fra dette Grundlag af begyndt sin eiendommelige Udvikling. Men vistnok er den sig denne Sammenhæng i det Hele ei bevidst, men har tabt den afsigte, idet den har forsømt at holde sin Dannelses Forbindelse med dens Kilde aaben og blot ladet sig nøie med engang at have

95 modtaget dennes Indflydelse. Denne er saaledes stedse bleven svagere og mere forvansket; hvad Middelalderen har tilbage af den classiske Dannelses, som engang er modtaget, er tilsidst kun et ukjendeligt Vrængebilled. Den vesterlandske Christenhed kjender ikke længer Grækernes - dens første Læreres - Sprog, men maa som kummerlig Nødhjælp lade sig enkelte Brudstykker af deres

100 Skrifter oversætte, endog gjennem det Arabiske, hvorved selv Indholdet bliver mangfoldigen forvansket og ialfald Formen gaaer tilgrunde. Og selv de latinske Classikere forsvinde mer og mer fra Studierne; man læser og kjender ikke mere Cicero og Livius, men kun deres Efterlignere og Efterligneres Efterlignere. Det efterhaanden barbariserede Latin, man taler og skriver, er idethele et træffende

105 Udtryk af det fremmedgjorte Forhold, hvori Tidens Dannelses staaer til den oprindelige Cultur, hvori den har sin Rod.

Hvorledes Kundskaben og Smagen ved denne Fjernelse fra Culturens
110 Grundkilder efterhaanden idet hele forfalddt, skulle vi her ikke dvæle ved. Kun
maae vi gjentagende fremhæve, at denne Fjernelse tillige var en Fjernelse fra
Frihed og Naturlighed. Thi ufri er strax enhver Erkjendelse, som ikke kjender
sin egen Oprindelse, ikke formaaer at gennemtrænge sine Forudsætninger og
med klar Bevidsthed selv at udlede sig af disse. Og unaturligt er Alt, hvad der
115 istedetfor frit at udvikle sig af Sagens evige Natur, meget mer blindt støtter sig til
en stedse snevrere Tradition - tillige den væsentlige Grund til al Maneer og
Smagløshed i Formen. Nærmere beseet, falde nemlig de angivne historiske
Grundkilder for Erkjendelsen sammen med Ideen selv og ere netop i egentlig
Forstand dennes classiske Aabenbaringer. Thi det nye Testamentes
120 Christendom, rigtigheden forstaaet, er ikke saa meget en overleveret, mere eller
mindre vilkaarlig Religionslære, som meget mere den religiøse Sandhed selv, der
ikke saameget binder, som snarere befrier Aanden fra vilkaarlige Traditioners
trykkende Baand. Den er et renere Livselement, hvori man kan aande og bevæge
sig frit, uafhængig af alt Andet, end den evige Sandhed selv. Og den græsk-
125 romerske Form i Kunst og Videnskab er heller ikke, som f. Ex. den indiske eller
ægyptiske, en traditionelt-positiv, af ydre Hensyn paatvungen Skranke, men
netop Formen selv, den rene Menneskelighed, løsgjort fra alle fremmede Baand,
saaledes væsentligen fri og naturlig, og netop af denne Grund egentlig classisk.
Den græske Videnskab og Kunst er Videnskaben og Kunsten selv i dens engang
130 for alle gyldige Begyndelse; den henviser ikke til Menneskepaafund og mere eller
mindre snevre Doctriner, men kun til Ideen og den guddommelige Natur selv.

Men netop dette friske Pust af Naturlighed og Frihed, der aander os imøde i
Religionen fra det nye Testamente, i Kunst og Videnskab fra den græsk-
135 romerske Oldtid, var gaaen tabt for Middelalderen, der kun paa Frastand og
gjennem Tidernes tykke Taage kunde spore en svag Eftervirkning af hine Ideers
mønstergyldige Aabenbareiser. Og idet Videnskaben, Tænkningen ikke var
indvortes, i sig selv, fri, stemmede det dermed altfor vel, at den heller ikke
udvortes var uafhængig, men i Eet og Alt underkastet en ydre controlerende
140 Magt, der med Baal og Brand forfulgte enhver Afvigelse fra den auctoriserede
Læreform. Kirken beherskede umiddelbart al Dannelsen og Underviisning; der
fandtes intet Asyl for den selvstændige Granskning, der selv paa de fortroligste
private Yttringers Omraade forfulgtes af en mistænksom Inquisition.

145 Imidlertid kan den frie Tænkningens Frø, engang nedlagt i Menneskeheden,
ingensinde gaae aldeles tilgrunde. Om det i lange Tider med Magt holdes

tilbage, voxer det dog i det Skjulte sin stille Vext og engang baner det sig Vei frem, skal det end i Begyndelsen skee enten gennem mere eller mindre
150 ubevidste Reservationer, eller gennem det aabenbare Martyrium. At Sandhedens hele Indhold skulde være absolut givet og ved urokkelig Auctoritet fastsat, medens dens formelle Begrundelse skulde være given den menneskelige Tænkning til Priis, indeholder en skjult Modsigelse, ved hvilken Middelalderen endelig maatte gaae tilgrunde. Thi Form og Indhold kunne tilsidst ikke løsrives
155 fra hinanden. Paa den ene Side maatte den Formalisme, som nødvendig indtraadte i Videnskaben, endelig virke tilbage til at udhule det antagne Stof, og paa den anden Side vandt Tænkningen ved dette formelle Arbeid dog efterhaanden saamegen Styrke, at den mere og mere vovede sig ind paa en Behandling af reelle Spørgsmaal, for hvilken Underkastelsen under de
160 traditionelle Formler blev et mere og mere gjennemsigtigt Slør. Med den vaagnende Frihedsdrift i Studierne selv, maatte opstaae en Stræben efter ogsaa paa udvortes Maade at udløse den høiere Dannelse fra Kirkens umiddelbare Auctoritet. Saaledes dannede der sig allerede tidligt, ved Siden af de sædvanlige Kloster- og Domskolers, enkelte frie Associationer af Lærere og Disciple, der
165 søgte og meddeelte en høiere Erkjendelse, i Begyndelsen blot tolererede af Kirke og Stat, men som efterhaanden ved voxende Anseelse tiltvang sig et slags officiel Anerkjendelse og adskillige Forrettigheder. Længe vare dog de første Universiteter i Paris og Bologna saa godt som enestaaende og kun lidet i Stand til at afkaste den scholastiske Tvangstrøie. Det var først, som sagt, mod
170 Middelalderens Slutning, ved den vaagnende Humanisme og idet Reformationens Aand allerede paa flere Maader sporedes fra det Fjerne, at Universitets-Væsenet fik nogen større Udbredelse og begyndte at erkjendes i dets egentlige Betydning.

175 Thi det var naturligt, at Trangen til en i Indhold som Form friere og friskere Aands-Sysselsættelse nærmest maatte finde Næring ved Tilbageblikket til den classiske Oldtid, hvilken man endog hist og her efter Tidens Charakter paa en vel cras Maade søgte at fremkalde af dens Grav. Men i ethvert Fald viste den elegantere Lærdom, som saaledes fremkom, mere Evne til at indgribe i Livet og
180 var mere i Stand til at skaffe Videnskaben Anseelse, end den scholastiske Tørhed. Og uagtet Humanismen i Begyndelsen fra Kirkens Side betragtedes som uskadelig og netop af denne Grund saameget friere kunde udvikle sig, saa havde dog her den kirkelig-dogmatiske Dressur uformerket faaet en Medbeiler, som havde en vis Uafhængighed, og af hvilken den selv paa mange Maader trængtes i Skyggen. Det lader sig ikke negte, at der ved Fremdragelsen af

185

Oldtidens egne Skatte, i mange Henseender opgik et nyt Lys for Tidens Bevidsthed. Allerede Synet for det egne latinske Sprog i en ganske anden Skikkelse, end den, det ved Aarhundreders Overlevering havde antaget, maatte
190 overhoved vække Sandsen for det Egte og Oprindelige i Modsætning til

det Udartede og Forvanskede. Og den skjærpede Tilbøielighed til overalt at gaae til Kilden og see med egne Øine maatte i høi Grad bidrage til at svække Traditionens Credit og udvikle selvstændig Forskeraand. Denne Tilbagegang til
195 Aandsdannelsens Kilder og denne selvstændige Forskeraand, hvoraf endelig ogsaa Reformationen skulde fremgaae, blev nu især Universiteternes væsentlige Livsprincip og fandt omvendt i disse sit nærmeste Tilhold. Et Universitet er væsentlig en Indstiftelse for Erkjendelsens Frihed, for den frie og alsidige, fra Traditionens og Doctrinernes Sneverhed løsgjorte Videnskab.

200 Universitetet var, ligesaa lidet som Kirken, oprindelig nogen Stats-Indretning ; det havde sit Princip i sig selv, i Videnskaben, som efter sin Natur ikke kan være nogen Stats-Myndighed undergiven. Der maatte saaledes ikke alene herske Lærefrihed; thi ingen Statsmagt kan tiltage sig at bestemme, hvad der i sig selv er
205 sandt, eller i hvad Form dette skal fremstilles; men ogsaa med Hensyn paa indre Styrelse, Lærerposters Besættelse, Alumnens Optagelse, maatte Universiteterne have selvstændig Myndighed. De vare, som sagt, oprindeligen frie Associationer, og da senere Staterne overtog deres Beskyttelse og Underholdning, ja selv holdt det for sin Pligt at oprette dem, erkjendte de i Regelen under Form af Privilegier
210 de væsentligste af disse Universiteternes Rettigheder. Ved at optages ved et Universitet optoges man i et særegt Borgerskab med særegne Friheder og Forpligtelser; Studenterstanden blev til et nyt Slags Adel, en privilegeret Trediestand ved Siden af Fødselsadelen og Klerus, og fra hvilken den væsentlige aandelige Modvægt mod disse tvende - ved Siden af Borgerstandens materielle -
215 skulde udgaae.

Nu er Privilegiet og Exemptionen en vistnok af hiin Tids Aand betinget, men i sig selv endnu ufuldkomrnen, i grunden barbarisk Form for Friheden, der altsaa endnu ikke betragtes som almindelig og selvfølgelig Ret, men som beroende paa
220 positive, mere eller mindre vilkaarlige Begunstigelser og saaledes trængende til fastsatte udvortes Garantier. Men denne Form, hvorunder ogsaa den almindelige politiske Frihed først fremtraadte i det nyere Europa, var nødvendig, saalænge den høiere Oplysning endnu havde for liden Udbredelse, til at man overalt hos de Styrende skulde kunne forudsætte den rette Opfattelse

af udvortes underordnede Institutioners organiske Selvstændighed, den egte liberale Respect for Begrebet og Sagkyndigheden og den Selvbeherskelse, ikke at ville bruge Magten til at gjøre egne Interesser eller uforgribelige Meninger absolut gjældende. Med eet Ord: Privilegiet er den første Bom mod tyrannisk
230 Vilkaarlighed og saaledes et midlertidigt udvortes Hegn, inden hvilket den endnu svage Frihed kan begynde sin Udvikling og efterhaanden samle Kræfter til engang at beskytte sig selv. Dette kan, som allerede antydet, tilsidst kun skee ved Overbeviisningens Magt og en det hele Samfund gjennemtrængende Sandhedens Erkjendelse.

235

Imidlertid maatte det snart føles som en Mislighed i det sig udviklende borgerlige Samfund, at Kirke og Universitet, ja ogsaa mange andre Indstiftelser, enkelte Stænder, Landsdele, Individuer, vare omgjærdede med særegne souveraine Rettigheder, der ikke lode sig organisk indordne under det Hele. Der
240 maatte saaledes nødvendig opstaae en Reaction fra Statseenhedens eller det denne repræsenterende Kongedømmes Side, for at opløse alle disse mere eller mindre sprøde og isolerede Bestanddele i sig og stille dem under dens egen ubetingede Raadighed. Dette lykkedes for Kirkens Vedkommende fornemmelig ved Protestantismens Tilflugt til Fyrsterne mod det romerske Hierarchie, men
245 bragtes i andre Henseender til sin Høide især i det i Frankrige først udviklede absolute Monarchie, der endelig efter megen Kamp absorberede den store Mangfoldighed af Stands- og Stads-Interesser i sin compacte Eenhed og manges Gang optraadte ialfald med den Fordring at skalte og valte ogsaa over Kirke- og Underviisnings-Væsenet ganske efter eget Godtbefindende. Thi det laa i de
250 menneskelige Forholdes Skrøbelighed, at ogsaa denne Bestræbelse for at samle og centralisere Samfundsstyrelsens Grene, saa berettiget den end i sin Oprindelse kunde være, mangengang gikk hensynsløst og voldsomt frem og begikk Overgreb, der traadte hemmende iveien for den frie og naturlige Udvikling. Den constitutionelle Statsform, der har søgt at dæmpe
255 Kongemagtens Vilkaarlighed ved en opstillet Grundlov og ved en talrig folkevalgt Repræsentation, har alligevel arvet og for en stor Deel fastholdt Forestillingen om en absolut og allestedsnærværende Statsmagt og har ikke altid været villig til at anerkjende underordnede Institutioners i Begrebet grundede Ret. Mange Gange har man derfor seet deels Regjeringers, deels
260 Nationalforsamlings Indgreb paa Feldter, hvor den speciellere Sagkyndighed og den derpaa grundede Auctoritet burde været respecteret. Paa dette Standpunkt af Strid mellem det Særegne og Almindelige staae Europas meest civiliserede Folk for en stor Deel endnu, idet en om sig gribende og som det

265 synes Alt opslugende Statsmagt, den være nu i Hænderne paa en Enehersker, et
Bureaukratie eller en Folkeforsamling, paa den anden Side udfordrer manges
særegen Idee eller derpaa grundet organisk Indstiftelse til Kamp for sin Existens
og bringer Mange til at klynge sig krampagtigt til nedarvede Privilegier eller
endog til at stræbe efter at erhverve nye. Navnligen er Kirkens og
270 Universiteternes Stilling til den nye Stat mange Steder og paa mange Maader
endnu i det Uklare. Det var vistnok en Nødvendighed, at ingen af disse
Indstiftelser kunde blive staaende i afsondret, privilegeret Stivhed, men maatte
paa en Maade gøres flydende i det hele Samfund. Der maatte opstaae en Stats-
Kirke og et Stats-Universitet (med forberedende Stats-Skole). Men begge Dele
275 have dog sine egne, i Ideen selv begrundede organiske Love, hvis Krænkelse af en
ydre Magt stedse bliver en Voldsgjerning, men hvis Betydning og Bæredygtighed
ikke altid af de Magthavende har været tilbørligen vurderet. Saaledes have
mangeslags Rivninger ikke kunnet undgaaes, og hist og her have beklagelige
Feilgreb fundet Sted. Hvad Kirken angaaer - der her kun tages med, fordi
280 Forviklingerne paa dette Feldt ere mere traadte frem i Dagen og i mange
Henseender kunne kaste Lys paa de analoge Universitets- og Skolevæsens-
Forholde - da har der som bekjendt viist sig vidtgribende protesterende
Bevægelser mod Statsmagts Indflydelse, ja ligetil Fornegtelse af Statskirkens
Begreb og dels en mere eller mindre bevidst Tilbageskuen til det katholske
285 Hierarchie, dels en Tilbøielighed til at betragte Kirken som en privat
Association - ikke at tale om den allersletteste Form af Oppositionen, der ligetil
vil unddrage den enkelte Kirketjener fra Lydighed mod Statens Anordninger.
Men i sin Almindelighed savner denne Bevægelse vistnok ikke sin berettigende
Grund eller sit fornuftige Øiemed, om end dette ikke altid med Klarhed
290 erkjendes, og om man derfor ogsaa ofte griber feil af Midlerne. Thi Bevægelsen
har den Betydning stedse at holde den Erkjendelse levende, at Kirken, om den
end udvortes er en Stats-Indretning, dog har sin egen ukrænkelige Idee og
Mission, og at den ikke engang kan tjene Staten, naar den ikke faaer Lov
uhindret at virkeliggjøre hiin, som vistnok af en kortsynet Statsstyrelse kan
295 tilsidesættes for nærmestliggende timelige Interesser, men som af Styrelsen maa
respecteres desto mere, jo mere den selv er oplyst og isandhed liberal. Det
Væsentlige heraf har ogsaa Anvendelse paa Universitetet og den dertil førende
Skole. Her har vistnok ikke været tænkt paa at negte Statsstyrelsens
Anordninger Lydighed, ligesom det neppe falder Nogen ind at bestride, at
300 Universitetet især i økonomisk Henseende maa for en stor Deel være afhængigt
af Statens Bevillings-Myndighed. Ligeledes er der neppe nogen tilstrækkelig
Grund til Bibeholdelsen af det gamle Privilegium, der stiller de akademiske

Borgere i almindelige Samfunds-Anliggender under en egen Jurisdiction. Men
305 alligevel har Universitetet i sig selv en Idee og en Opgave, der ligger høiere, end
at den kan underkastes nogen ydre, timelig Magt. Det gjør derfor ogsaa
medrette Fordring paa en vis, i Sagens Natur begrundet, Selvstændighed. Ikke
alene er Videnskaben, dens Indhold og Methode, udelukkende henviist til sin
egen Control; men ogsaa Universitetets egen indre Organisation, Valget af
310 Lærere, Betingelserne for Alumnernes Optagelse, de anordnede Prøver o. s. v.,
maa væsentligen overlades til det selv, naar det nogenlunde skal svare til sin
Idee som en værdig Repræsentation for den frie, paa sig selv beroende
Videnskab. Vel fordrer det nyere Begreb om Statshøihed, at ogsaa de
sidstnævnte Forholde i de almindeligste Grundtræk stadfestes af denne, fordi
315 nemlig, netop efter dette nyere Begreb, Statshøiheden ikke skal være en blot
udvortes Magt, men bør være gennemtrængt af Ideen og saa at sige - for at
bruge et modernt Udtryk - have optaget Videnskaben i sit Program. Men denne
Optagelse er med det Samme nødvendigviis en respectfuld Anerkjendelse, og vi
maa gjentage, at Statsmagten vil i samme Grad, som den er oplyst og isandhed
320 liberal, factisk lade Videnskaben og de derpaa byggede Indretninger styre sig
selv, og ikke befatte sig med fra et udenfor liggende Standpunkt at give
Anordninger, der med al tilsyneladende Hensigtsmæssighed - nemlig fra det
ydre Standpunkt betragtet - kun kunne gribe forstyrrende ind i Ideens organiske
Udvikling. Thi det gjælder ogsaa Universitetet, ligesaavel som Kirken, at det ikke
325 isandhed kan fremme Statens Øiemed, medmindre det faaer Lov til væsentlig at
fremme sit eget, og heelt og holdent være sig selv, det er: en Indstiftelse for den
frie, paa sig selv beroende Erkjendelse. Skal det afpasses efter andre Stats-
Fornødenheder og f. Ex. æsentlig gjøres til en Oplærelses-Anstalt for speciel
Embedsvirksomhed eller Næringsdrift, saa kan det vistnok endnu beholde
330 Navnet af et Universitet; men Sagen er gaaen til grunde, og den frie, over al
praktisk Virksomhed ophøiede, men denne tilsidst inderligt besjælende og
forædlende Videnskab har ikke mere noget fast og regelmæssigt Tilhold i dette
Samfund.

335 At dette Forhold ikke overalt har været klart erkjendt fra Statsstyrelsernes Side,
er i grunden ikke at forundre sig over, da ogsaa i andre Stykker den egte liberale
Regjerings Methode viser sig, selv med den ærligste Villie, ikke ganske let at fatte
og gennemføre. Den er jo endnu forholdsviis ung i den nyere Verden og har
Meget endnu at lære af Tidernes Prøvelser. Saameget mindre er det at undres
340 over, da Universiteterne maaskee ikke altid selv med gennemtrængende Klarhed
have erkjendt eller med Kraft udtalt sin Idee, men tildeels vaklet hen imod de

modsat eensidige Forestillinger om en middelalderlig Privilegie-Indretning og et moderne Stats-Redskab.

345

Men dette kommer igjen tildeels deraf, at Universiteterne, foruden det uklare Forhold til Staten, tillige have havt mangen Kamp at bestaae mod Tidsaanden i Almindelighed. Thi denne har i end høiere Grad den Tendents at inddrage Alt under sig og tilskjære saa at sige Alt efter sin Læst. Nu er vistnok Universitets-
350 Ideen selv, som viist, et vigtigt Moment i den hele nyere Tids Aand, og har netop væsentligt bidraget til at emancipere den fra Middelalderens Tvang og Mørke. Men den løbende Tid er glemsom; den lader sig let nøie med, hvad Døgnet nærmest bringer, og bygger frisk væk paa de vundne Resultater, idet den vil spare sig for at gaae sin egen Vei tilbage til sin Kilde og stedse igjen begynde
355 fra nyt af. Idet den saaledes skrider rastløst fremad og vil rive Alt med sin ustandselige Strøm, synker den sig selv uafvidende netop tilbage paa Middelalderens Standpunkt, hvis Mangel væsentlig kun var, at den indskrænkede sig til Tidens umiddelbare Bevidstheds Indhold - der med et andet Ord heder Tradition - uden at føre dette tilbage til dets Udspring, og som
360 netop derfor i udmerket Forstand var en løbende og gjærende og higende Tid uden Klarhed over sit eget Løb, dets sande Retning og Endemaal. Den nyere Tidsaands dybeste Trang er derfor det, som kan føre den ud over sig selv som blot saadan, hvad der kan gennemtrænge Døgnets drivende Skyer og feste Blikket paa Evighedens faste, lysende Stjerner. Derfor har den saa stor Uret, naar
365 den i sit Raab paa Fremskridt og Tidsmæssighed mangengang vil undergrave Universiteternes - disse aandelige Observatoriers - faste Grund, for at de som lette, fladbundede Fartøier ogsaa skulle følge med Strømmen i alle dens Bevægelser og kun opsamle som Ballast, hvad Strømmen hvert Øieblik nærmest tilfører dem. Derfor forfeiler Tiden saa langt sin egen sande Tarv, naar den vil
370 gjøre Høiskolen og den der forkyndte Videnskab til sin egen Skabning og lydige Træl, istedetfor at den i den frie, paa sine egne Grunde hvilende og af sine egne Kilder øsende. Videnskab skulde see en væsentlig Støtte og Veiledning for sin Udvikling.

375 Vor Tids ideelle Cultur har - for at vi endnu engang tilsidst skulle samle Blikket tvende for bestandig gyldige historiske Udgangspunkter: det nye Testamentes Christendom og den classiske Oldtid; den ene repræsenteres nærmest af Kirken, den anden af Universiteterne og de lærde Skoler. Og det er netop karakteristisk for den nyere Tid i Modsætning til Middelalderen, at den har
380 den classiske Oldtid saaledes udtrykkelig repræsenteret, hvorved ogsaa dens

Kirke, den protestantiske, har faaet sit særegne Præg, det at gaae tilbage til Christendommens Kilde, de hellige Skrifter, og at betragte den i den almindelige menneskelige Dannelses Lys. Den protestantiske Kirke forudsætter saaledes væsentlig en theologisk Videnskab, der er støttet paa grundige historiske, philologiske og filosofiske Studier og saaledes paa det Nøieste knyttet til Universitets-Dannelsen. Omvendt er denne naturligviis bleven christnet og har efterhaanden udbredt sig over det hele moderne Livs mangfoldige Omfang. Forsaavidt er det ganske rigtigt, at ogsaa Universiteterne maae følge med Tiden, idet ingen af Tidens Bevægelser maa blive dem fremmed, men Alt der netop søge og finde sin høiere Forklaring. Men kun det vilde være at dadle, ja det vilde være en gennemgribende Ulykke og Fordærvelse, om Universiteterne vilde tabe sit eget af Ideen og den almeenhistoriske Udvikling givne Grundlag af Sigte og paa Grund af Øieblikkets mangfoldige hørøstede Krav forsømme sin væsentligste, den dybere Humanismés, Opgave. Ikke alene vilde derved Universiteterne selv i deres egentlige Grundtanke forvanskes, men Tidens hele aandelige Grundvold vilde uformerket undergraves, saa at hine Indstiftelser altsaa ved altfor megen Tidsmæssighed netop vilde svigte Tidens dybeste Fordringer. Thi disse gaae sandelig ud paa noget Mere end paa at gribe det Nærmeste og ile ustandselig fremad, stedse udaf, fra sig selv, snarere paa at samle den menneskelige Bevidsthed ved at knytte op til Dannelsens og den historiske Udviklings oprindelige Kjernepunkter. Og naar man mangengang har villet mene, at Universitets-Dannelsen nu saalænge har øst af de gamle Kilder, at den for Eftertiden vel kan lade sig nøie med de vundne Resultater, ligesom der ere de, der ville have Kirken til at hjælpe sig uden stadig Tilbagegang til det nye Testamentes Grundtext; da er den ene, som den anden (Præliminarist- eller Seminarist-) Anskuelse, skjønt den prunker med Tidsmæssighedens skrigende Farver, i sit inderste Princip saa langt agterud for den nyere Tids sande Aand og Tary, at den snarere, som allerede forhen viist, væsentlig tilhører den mørkeste Deel af den katholske Middelalder. Thi en af den nyere Tids og Protestantismens væsentlige Grundtanker er netop, at Ideens historiske Central-Aabenbaringer ikke blot som forbigangne, som engang for alle gyldige Kjendsgjæringer, men som bestandig nærværende og i levende Bevidsthed tilegnede skulle tilhøre enhver følgende Tid, at de derfor stedse maae i Aanden gjentages og ligesom opleves paany, saa at den enkelte Tid ikke snevert indelukkes i sin egen tilfældige eller nødvendige Skranke, men. Saavidt muligt hæves over Rum og Tid ved levende at omfatte og i sig at optage den hele menneskelige Udviklings almeengyldige Grundfactorer. Og dette forfriskende Salt, denne altid gjærende Suurdeig er det nærmest Universiteternes Opgave at

indbringe i Tidens mangfoldige Stoffer - og man kan vel her udraabe, at hvis Saltet selv taber sin Kraft, hvormed skal man da salte?

425 Dog, maa end Uklarheden angaaende Universiteternes Opgave og Stilling deals
til Statsmyndigheden, deals til Tidsaanden, føre til allehaande Kampe og
Rivninger, saa kunne disse tilsidst kun have en mer og mere udviklet og moden
Erkjendelse af Sagens rette Natur tilfølge. Det har ingen Nød med Stridens
endelige Udfald; Universiteterne, hvis Grundprincip er fri Drøftelse, have Alt at
430 haabe af, at denne ret grundigt gennemføres. Og selv ved ydre Prøvelser lider
Ideen tilsidst intet Tab, om end i det Enkelte mangt et Offer maa bringes og
man stedse maa raabe vee over den, fra hvem Forargelsen kommer.

For vort Universitet, som hidtil isandhed har Saa meget at takke Herrens Naade
for, veed jeg ingen bedre Bøn, end at han fremdeles vil lade sin Aand og sin Tro
435 leve der, og at det, om det heller ikke skal kunne undgaae sin Deel af
Prøvelserne, maa bestaae i Striden med Ære og fremdeles bidrage sin vel
beskedne, men alligevel efter Omstændighederne fuldvegtige Deel til
Menneskehedens høieste Fornødenheder: Sandhed og Frihed!

440

Kilde

Tre akademiske Taler paa Universitetets Aarsfest den 2den September. Christiania 1863, s. 24-43.

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/culturens-grundkilder>

445

450

455